

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาความหมายและลักษณะของ “ความยุติธรรมทางสังคม” ในแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท จากหลักธรรม คำสอนต่างๆ ที่ปรากฏในเอกสารปฐมภูมิ และทุติยภูมิของพระพุทธศาสนาเถรวาท เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยมีวัตถุประสงค์หลัก ๓ ประการ คือ

๑. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมในปรัชญาตะวันตกให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

๒. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาทให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

๓. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ และวิพากษ์การให้เหตุผลในข้ออ้าง ข้อโต้แย้ง และข้อสรุปของแนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาท

จากการศึกษาตามวัตถุประสงค์ประการแรก พบผลของการศึกษาพอสรุปได้ดังนี้ คือ ปรัชญาตะวันตกส่วนใหญ่มีแนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมอยู่จริง โดยมีมนุษย์เป็นสิ่งที่คิด และมีความยุติธรรมทางสังคมเป็นสิ่งที่ถูกคิด กล่าวคือเมื่อนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นสังคมแล้ว ก่อให้เกิดสิ่งไม่พึงประสงค์ต่างๆ ในสังคมขึ้น เป็นเหตุให้มนุษย์จำต้องคิดค้นหาวิธีแก้ไขปัญหาเหล่านั้น เพื่อให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อยหรืออย่างสงบสุข ซึ่งแนวคิดเรื่องความยุติธรรมที่มีอยู่จริงนี้มีอยู่ทั้งแบบปรมาตมสัจจะหรือแบบนิรันดร์ (Ultimate Reality) ในลักษณะนามธรรม เช่น แนวคิดของเพลโต (ความยุติธรรมที่สมบูรณ์มีอยู่ในโลกของแบบ ที่ให้โลกวัตถุลอกเลียน แม้เพลโตจะไม่ได้กล่าวถึงความยุติธรรมทางสังคมไว้โดยตรง แต่ก็พออนุมานได้จากบริบทในเรื่องอุดมรัฐ เป็นต้น และความยุติธรรมทางสังคมที่มีอยู่จริงแบบสมมติสัจจะหรือสมมติบัญญัติ (Ultimate Truth) ที่อิงอาศัยการมีอยู่ของสังคมมนุษย์ (อาศัยการมีอยู่ของมนุษย์) เช่น แนวคิดของอาริสโตเติล และจอห์น รอลส์ เป็นต้น โดยมีในลักษณะเป็นกฎของธรรมชาติ หรือเป็นกฎของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ หรือข้อตกลงของสังคม (สัญญาประชาคม) อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างประกอบกัน หรือเชื่อมโยงกัน ที่เน้นการแบ่งสรรปันส่วนประโยชน์ทางเศรษฐกิจ (ทรัพย์สิน ทั้งทรัพยากรธรรมชาติ และที่มนุษย์สร้างขึ้น) และประโยชน์ทางด้านคุณค่า (เช่น โอกาส สิทธิเสรีภาพ

อิสรภาพ ความดี ความงาม และความสุข บ้างแนวคิดรวมไปถึงปัญญาด้วย เป็นต้น) อย่างเสมอภาค หรือเท่าเทียมกัน (ทั้งในแง่ปริมาณและคุณภาพ) หรืออย่างเหมาะสมในด้านต่างๆ (เช่น เหมาะสมตามความสามารถ เหมาะสมตามความต้องการหรือความจำเป็น และเหมาะสมตามหน้าที่ หรือเหมาะสมแบบชดเชยทดแทนตามกติกาของสังคม เป็นต้น) และที่เน้นความเที่ยงตรงหรือเที่ยงธรรม (ทั้งเที่ยงตรงหรือเที่ยงธรรมตามกฎหมาย และกฎของสังคม) โดยมีการถกเถียงกันเรื่อยมาตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ ดังปรากฏในปรัชญาของโสเครติส เพลโต และอริสโตเติล เป็นต้น ซึ่งอริสโตเติลได้จำแนกแนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมไว้ ๒ ประการ คือ ๑) ความยุติธรรมในการแลกเปลี่ยนและทดแทนหรือความยุติธรรมในการชดเชย (Rectificatory Justice) และ ๒) ความยุติธรรมในการแบ่งสรรปันส่วน (Distributive Justice) ซึ่งยังมีอิทธิพลต่อแนวคิดของนักปรัชญาสังคมการเมืองในสมัยต่อมาจนกระทั่งปัจจุบันในแนวคิด ๒ เรื่องด้วยกันคือ

๑. ความยุติธรรมในการลงโทษ (Retributive Justice) ซึ่งในปัจจุบัน มีทฤษฎีการลงโทษ ๓ ทฤษฎีด้วยกันได้แก่

๑.๑ ทฤษฎีการชดเชยความผิด (Retributive Theory) ถือว่าการลงโทษมีเป้าหมายสำคัญคือการให้ผู้กระทำความผิดได้ชดเชยความผิดตามโทษานุโทษ มีลักษณะเป็นการแก้แค้น หรือตอบแทนผู้กระทำความผิดด้วยทำให้เขาได้รับความเจ็บปวดเท่าเทียมกับสิ่งที่เขาได้กระทำแก่ผู้อื่น เป็นการแก้ไขความไม่เป็นธรรม หรือความไม่สมดุลทางศีลธรรมที่ผู้ทำผิดก่อให้เกิดขึ้น ทำให้เกิดความเป็นธรรมหรือมีความสมดุลทางศีลธรรม ดังนั้น การลงโทษจะต้องสาสมกับความผิด

๑.๒ ทฤษฎีการป้องกันความผิด (Deterrent Theory) ถือว่า เหตุผลในการลงโทษคือค่าของผลประโยชน์ที่จะพึงได้จากการลงโทษเมื่อชั่งน้ำหนักกับการลงโทษ เช่น ป้องกันไม่ให้ทำความผิดเช่นนั้นเกิดขึ้นอีก หรือไม่ให้ผู้อื่นถือเป็นเยี่ยงอย่าง

๑.๓ ทฤษฎีการฟื้นคืนความดีงาม (Restorative Theory) หรือการปฏิรูปพฤติกรรม (Reformative Theory) ถือว่าการลงโทษมีจุดมุ่งหมายเพื่อเปลี่ยนแปลง แก้ไข หรือปฏิรูปพฤติกรรมของผู้กระทำความผิด ดังนั้น การลงโทษเพื่อประโยชน์แก่การลงโทษ หรือเพื่อการแก้แค้นถือว่าเป็นความชั่วร้าย และไม่เป็นธรรม

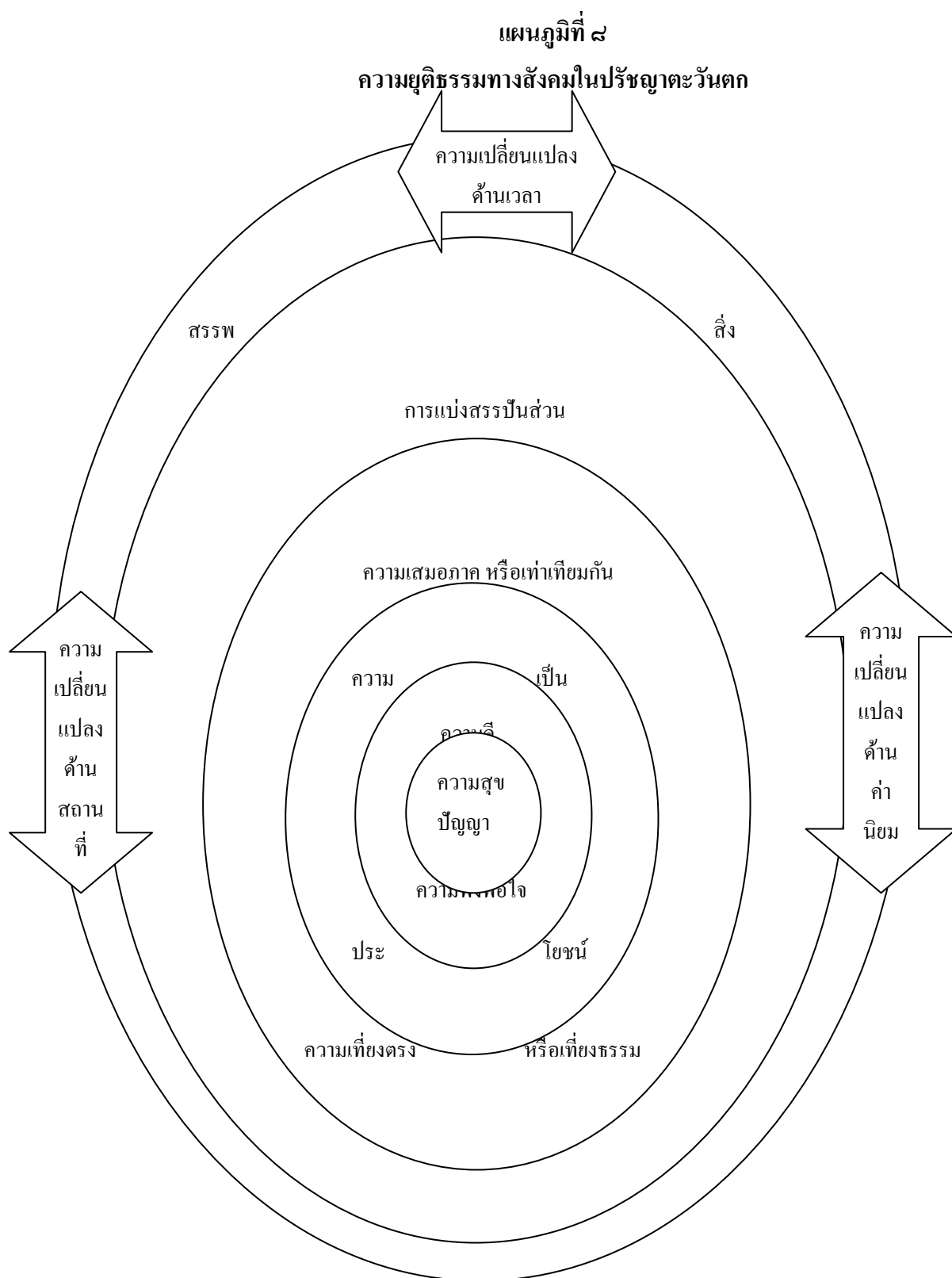
๒. ความยุติธรรมในการกระจายรายได้หรือผลประโยชน์ทางสังคม (Distributive Justice) ซึ่งในเรื่องนี้ มีแนวความคิดหลักที่แตกต่างกัน ๓ สำนักด้วยกัน คือ

๒.๑ แนวคิดของฝ่ายเสรีนิยม (Liberalism) ที่เชิดชูสิทธิเสรีภาพของปัจเจกบุคคลเป็นเกณฑ์สำคัญในการพิจารณาว่าการกระทำใดๆ หรือการจัดสรรผลประโยชน์ทางสังคมใดๆ ยุติธรรมหรือไม่ การละเมิดสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลไม่ว่าโดยปัจเจกบุคคล หรือโดยรัฐถือว่าไม่ยุติธรรมและยอมรับไม่ได้

๒.๒ แนวคิดของฝ่ายสังคมนิยม ที่ได้รับอิทธิพลจากปรัชญาของมาร์ก (Marxist Socialism) ที่ให้ความสำคัญกับความเท่าเทียมกันของมนุษย์ โดยถือว่าการปฏิบัติต่อคนอื่นหรือการกระจายผลประโยชน์ทางสังคมโดยไม่มีการแบ่งแยกความแตกต่าง มุ่งตอบสนองตามความจำเป็นพื้นฐานเท่านั้นจึงถือว่าเป็นธรรม

๒.๓ แนวคิดที่พยายามประนีประนอมสองแนวคิดเข้าด้วยกัน คือแนวคิดของจอห์น ราวล์ (John Rawls) ซึ่งได้เสนอแนวความคิดว่าด้วยความยุติธรรมในฐานะที่เป็นความเที่ยงธรรม (Justice as Fairness) ราวล์เสนอว่าจำเป็นต้องมีความเสมอภาคกันในเรื่องสำคัญ เพื่อว่าทุกคนจะมีโอกาสในการแสวงหาสิ่งที่ดีที่สุด สำหรับการดำเนินชีวิตของตนโดยไม่ถูกขัดขวางจากผู้อื่น ขณะเดียวกัน ก็ต้องยอมให้มีความไม่เสมอภาคกันได้ในบางเรื่อง โดยเฉพาะถ้าความไม่เสมอภาคนั้นจะเป็นประโยชน์สูงสุดต่อคนที่เสียเปรียบที่สุดในสังคม ซึ่งแต่ละแนวคิดต่างก็มีหลักเกณฑ์การตัดสินของตน (ทั้งเกณฑ์แบบสัมพัทธนิยม และแบบสัมบูรณ์นิยม) และการให้เหตุผลที่น่าพอใจในการเชื่อ จึงทำให้ดูเหมือนว่าความยุติธรรมทางสังคมมีลักษณะแตกต่างกัน แต่เมื่อพิจารณาอย่างลึกซึ้งแล้วจะพบว่า แนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมส่วนใหญ่เน้นเรื่องความดี ความเป็นประโยชน์สูงสุด และความสุขของคนส่วนใหญ่ในสังคมเหมือนกัน กล่าวคือ ถึงเกณฑ์ตัดสินจะแตกต่างกัน แต่จุดหมายหรือเป้าหมายเหมือนกัน คือ ความเป็นประโยชน์ ความดี และความสุข

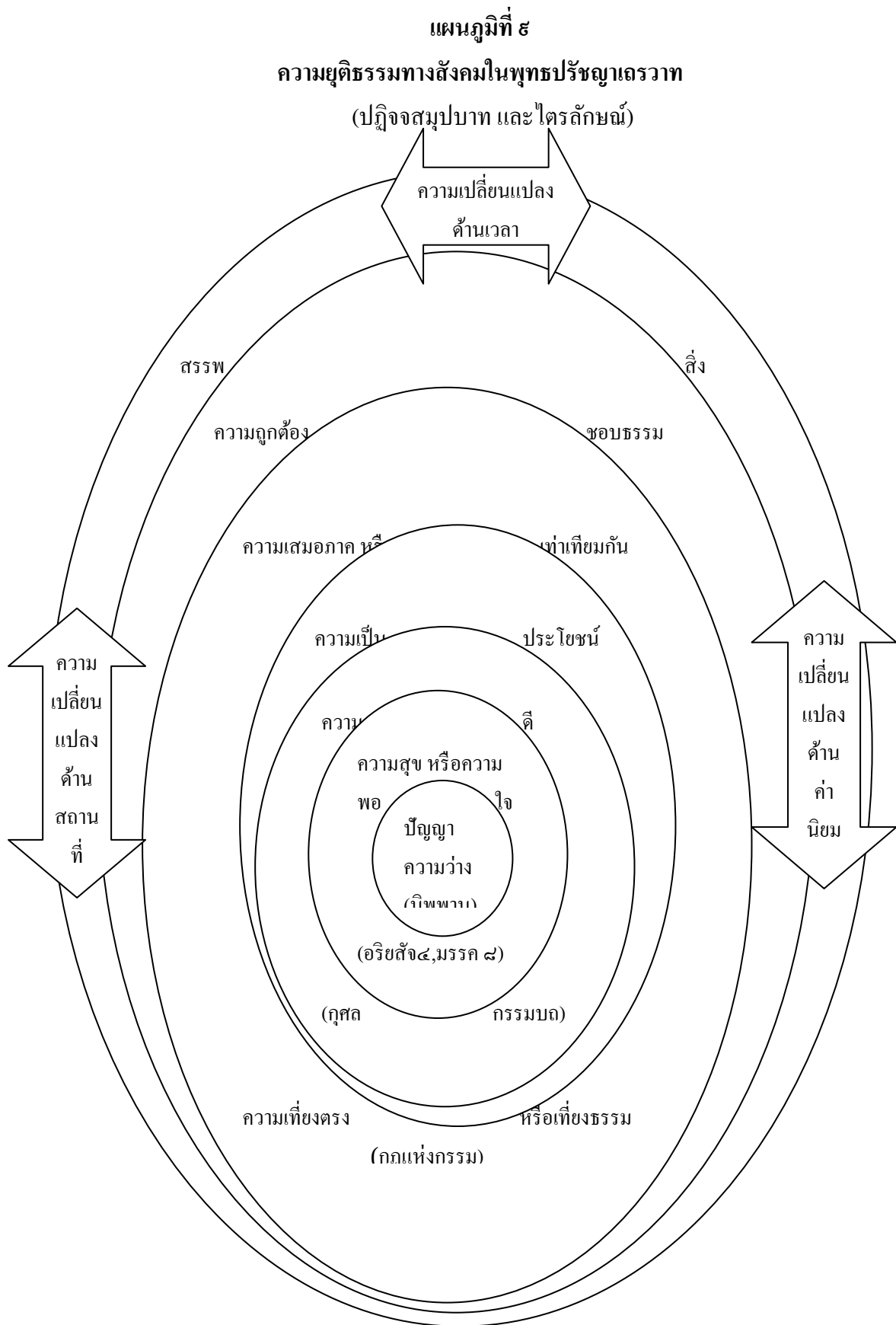
แนวคิดความยุติธรรมทางสังคมในปรัชญาตะวันตก ส่วนใหญ่มีจุดหมายปลายทางเหมือนกัน คือ ความเป็นประโยชน์ ความดี และความสุข (ทั้งกายและใจ) ของมนุษย์ โดยเน้นส่วนรวมเป็นหลัก และส่วนปัจเจกบุคคลเป็นรอง (เช่น แนวคิดของพวกอรรถประโยชน์นิยม อย่าง เบนแธม และมิลล์ เป็นต้น) โดยมีเหตุปัจจัยและบริบทหลายอย่างเชื่อมโยงเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย คือสถานที่ เวลา และสรรพสิ่ง เพราะฉะนั้นความยุติธรรมทางสังคมของแต่ละสถานที่ แต่ละกาลเวลาอาจจะไม่เหมือนกันขึ้นอยู่กับ การเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่ง เช่น ชีวิต ร่างกาย ทรัพย์สิน คุณค่า (เช่น สิทธิเสรีภาพ อิสภาพ โอกาส ความดี ความงาม และความสุข เป็นต้น) ฯลฯ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอน ทั้งตามกฎหมายธรรมชาติและกฎแห่งสังคม (ที่มนุษย์ร่วมกันกำหนดคุณค่าในแต่ละยุคแต่ละสมัย) ว่าได้มีการแบ่งสันปันส่วนกันอย่างเสมอภาคหรือเท่าเทียมกัน และได้มีการแบ่งสันปันส่วนกันอย่างเที่ยงตรงหรือเที่ยงธรรมหรือไม่อย่างไร ถ้าแบ่งสันปันส่วนกัน ได้ดุลยภาพมากก็จะก่อให้เกิดประโยชน์ ความดี ความพึงพอใจมาก ทำให้มีความสุขมาก (ทั้งกายและใจ) ก็ถือว่ามีความยุติธรรมทางสังคมมาก แต่ถ้าแบ่งสันปันส่วนกัน ได้ดุลภาคน้อยก็จะเกิดความยุติธรรมทางสังคมน้อย ทำให้เกิดการพิพาทขัดแย้ง และเรียกร้องหาความยุติธรรมทางสังคมกันไป เพื่อให้เห็นภาพที่อาจจะทำให้เข้าใจง่ายขึ้น ผู้วิจัยขอสรุปเป็นแผนภูมิวงกลมต่อไปนี้



จากการศึกษาตามวัตถุประสงค์ประการที่สอง พบผลของการศึกษาพอสรุปได้ดังนี้ คือ แนวคิดในพุทธปรัชญาเถรวาทส่วนใหญ่จะกล่าวถึงธรรม หรือธรรมะ หรือธรรมชาติ และมีการนำไปใช้ในสังคมเพื่อระงับข้อพิพาทขัดแย้งทั้งทางกายและทางใจให้จบหรือยุติด้วยธรรม ที่เรียกว่า ยุติธรรม (ทั้งธรรมะ และธรรมชาติ) ในภาพรวมจึงเห็นได้ว่าความยุติธรรมทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นมีอยู่จริง ถึงจะไม่ได้บัญญัติไว้เด่นชัด แต่เมื่อตีความตามกรอบแนวคิดของปรัชญาตะวันตกแล้วพบความหมายและลักษณะต่างๆ ที่ปรัชญาตะวันตกถือว่าเป็นความยุติธรรมทางสังคมนั้นแฝงอยู่ในหลักธรรม คำสอนในพระไตรปิฎกของพุทธปรัชญาเถรวาทหลายประการ เช่น ความสุข (อริยสัจ ๔, นิพพาน) ความพึงพอใจทั้งส่วนรวมและส่วนบุคคล ความดีทั้งส่วนรวมและส่วนบุคคล (ศีลธรรม, กุศลกรรมบถ) ความเป็นประโยชน์ทั้งประโยชน์ต่อตนเอง ประโยชน์ต่อผู้อื่น และประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น (จกัวัตติสูตร และกฏทันทสูตร รวมทั้งพระสูตรและชาดกอื่นๆ) ความเสมอภาคหรือเท่าเทียมกัน (อัครัญญสูตร รวมทั้งพระสูตรและชาดกอื่นๆ) ความถูกต้องชอบธรรม (ตามหลักธรรมะ ตามหลักธรรมชาติ และหลักเกณฑ์ที่ตกลงร่วมกันในสังคม) อันเกี่ยวข้องกับสรรพสิ่ง เช่น โลก ชีวิต ร่างกาย ทรัพย์สิน เวลา คุณค่า (ความดี ความงาม ความมีประโยชน์ โอกาส สิทธิเสรีภาพ อิสรภาพ หน้าที่ ความรับผิดชอบ) ฯลฯ ที่ไม่เที่ยง ไม่แน่นอน (กฎไตรลักษณ์) ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน (กฎปฏิจจสมุปบาท) เป็นต้น และจากหลักธรรม คำสอนเหล่านี้ แสดงให้เห็นว่า พุทธปรัชญาเถรวาทมีแนวคิดเรื่องความยุติธรรมอยู่ ๒ นัย คือ แนวคิดความยุติธรรมตามธรรมชาติหรือแนวคิดความยุติธรรมสากล (แนวคิดความยุติธรรมทางศีลธรรมตามกฎแห่งกรรม) และแนวคิดความยุติธรรมทางสังคม ซึ่งความยุติธรรมทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น ส่วนใหญ่สามารถพบได้ในคำสอนทางสังคม การเมืองและแนวปฏิบัติในพระวินัยบัญญัติจากคัมภีร์พระไตรปิฎก ที่เผยให้เห็นโครงสร้างทางสังคมการเมืองการปกครองตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท อันสามารถนำไปใช้เป็นกรอบในการพิจารณาความยุติธรรมทางสังคม

ความยุติธรรมทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาท ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยหลายประการ เชื่อมโยงเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน เป็นเหตุปัจจัยซึ่งกันและกัน (กฎปฏิจจสมุปบาท) เป็นสิ่งไม่แน่นอน หรือไม่เที่ยงมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา (กฎไตรลักษณ์) เป็นสังขตธรรม หรือขณิกสภาวะเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป เป็นสังสารวัฏ ในสถานที่ใดสถานที่หนึ่ง ในเวลาใดเวลาหนึ่ง หรือหลายสถานที่ หลายเวลา และเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับสรรพสิ่งทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็น โลก ชีวิต ร่างกาย ทรัพย์สิน และคุณค่า (โอกาส สิทธิเสรีภาพ อิสรภาพ หน้าที่ ความรับผิดชอบ ความดีงาม) ต้องเป็นไปอย่างถูกต้องชอบธรรม ทั้งถูกต้องชอบธรรมตามหลักธรรม ตามกฎธรรมชาติดี และตามกฎแห่งสังคม ซึ่งสามารถใช้เกณฑ์ตัดสินแบบปรัชญาตะวันตก คือ ความเสมอภาคหรือความเท่าเทียม

กัน และความเที่ยงตรงหรือเที่ยงธรรม (ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาทจะมีเกณฑ์ตัดสินเฉพาะของคนที่อาจเรียกว่า พุทธจริยศาสตร์ ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้เกณฑ์ความดี หรือกุศลกรรมบถ) ในการแบ่งสรรปันส่วนในประโยชน์ในสังคม ทั้งประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ (ทรัพย์สิน) และประโยชน์ในทางคุณค่า (โอกาส สิทธิเสรีภาพ อิสระภาพ หน้าที่ ความรับผิดชอบ ความดี และความสุข) ถ้าปฏิบัติแบบตรงไปตรงมา ปราศจากอคติหรือความลำเอียง ให้เกิดดุลยภาพมาก แล้วก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ทั้งประโยชน์เบื้องต้น ประโยชน์เบื้องต้น และประโยชน์สูงสุด ก่อให้เกิดความดี ความพึงพอใจทั้งส่วนรวมและส่วนปัจเจกบุคคล ที่ถือว่าเป็นความสุข ทั้งสุขส่วนรวม และสุขส่วนปัจเจกบุคคลมาก ก็ถือว่ามีความยุติธรรมทางสังคมมาก หรือถ้าปฏิบัติจนเกิดดุลยภาพแบบสมบูรณ์ คือบรรลุถึงความว่างหรือนิพพานก็ถือว่ามีความยุติธรรมทางสังคมสูงสุด แต่ถ้าปฏิบัติต่อกันกันในสิ่งเหล่านี้แล้วเกิดดุลยภาพน้อยก็ถือว่ามีความยุติธรรมทางสังคมน้อย ซึ่งสรรพสิ่งเหล่านี้สามารถหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงไปได้ตามวัฏจักร ดังนั้น บางช่วง บางเวลา บางสถานที่ ความยุติธรรมทางสังคมอาจไม่เหมือนกัน เพราะเหตุปัจจัยแตกต่างกัน เพื่อให้เห็นภาพแนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาท อันอาจทำให้เข้าใจง่ายขึ้น ผู้วิจัยขอสรุปเป็นแผนภูมิวงกลมดังต่อไปนี้



โดยภาพรวม จะเห็นว่า “ความยุติธรรม” ในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น มีอยู่จริง ๒ นัยด้วยกัน คือ ๑) มีอยู่จริงแบบปรมาตตัสจะ โดยพิจารณาจากแนวคิดความยุติธรรมตามธรรมชาติ หรือความยุติธรรมสากล (ความยุติธรรมทางศีลธรรมตามกฎหมาย) ในเมื่อถือว่า ความยุติธรรมมีอยู่ตามกฎธรรมชาติ เป็นความสัจจริง เป็นสัจธรรมที่มีอยู่เป็นสากล เฉกเช่นเดียวกับอริสโตเติล ๔ ที่พระพุทธเจ้าได้เคยตรัสซึ่งสรุปรวมความได้ว่าสัจธรรมนั้นไม่ว่าพระองค์จะเกิดหรือไม่ มันก็มีอยู่ของมัน เป็นเพียงแต่พระองค์เป็นผู้ค้นพบเท่านั้น จึงพออนุมานได้ว่าความยุติธรรมทางศีลธรรมตามกฎหมายนี้มีอยู่จริงแบบปรมาตตัสจะเช่นกัน

ส่วนอีกนัยหนึ่งความยุติธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทมีอยู่แบบสมมติสัจจะ หรือสมมติบัญญัติ เช่น ความยุติธรรมทางสังคมของพุทธปรัชญาเถรวาท โดยมีอยู่เพราะมีมนุษย์ เกิดจากข้อตกลงร่วมกันในสังคม หรือสัญญาประชาคม ที่เน้นการปฏิบัติที่ถูกต้องชอบธรรม

ความยุติธรรมทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น มีนโยบายสำคัญ คือ เคารพความเป็นมนุษย์อย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน ดังมีหลักฐานในพระไตรปิฎก เช่น ในอัครัญญสูตร เป็นต้น (แบบมนุษยนิยม) ที่มีหลักการสำคัญ คือ หลักธรรมที่สอดคล้องกับกฎธรรมชาติ เช่น กฎไตรลักษณ์ และกฎปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น (แบบธรรมชาตินิยม) และมีแนวปฏิบัติ เช่น หลักธรรมต่างๆ

การที่จะถือว่ามีความยุติธรรมทางสังคมนั้น พุทธปรัชญาเถรวาทมีแนวคิดหรือทฤษฎีแบบบูรณาการ โดยต้องคำนึงถึงบริบทของสิ่งแวดล้อมทั้งหลาย และเหตุปัจจัยต่างๆ เพราะพุทธปรัชญามีหลักการแบบเชื่อมโยง (หลักปฏิจจสมุปบาท หรือหลักอิทัปปิจจตา) ความเหมาะสมความสมดุลกัน (ทั้งสายเกิด และสายดับ) พร้อมทั้งยึดทางปฏิบัติแบบทางสายกลาง(มัชฌิมาปฏิปทา) กล่าวคือมนุษย์ทั้งหลายต้องปฏิบัติต่อกัน (มีหน้าที่ เพราะพุทธปรัชญาเถรวาทเน้นเรื่องหน้าที่มากกว่าสิทธิ) โดยปราศจากกิเลสหรืออคติ คือ อิจฉาริษยา โลภ โกรธ หลง (ฉันทะ โลกะ โทสะ โมหะ) ต้องปฏิบัติต่อกันอย่างไม่ลำเอียง เพราะถ้ามนุษย์คนใดก็ตามที่มีกิเลส ถูกครอบงำด้วยอวิชชาแล้ว มนุษย์ผู้นั้นก็จะเกิด โลภ โกรธ หลง ความกลัว ความงี่เง่า เป็นมนุษย์ซึ่งไม่อาจดำรงตนเป็นผู้รักษารธรรมได้ ผู้ที่จะรักษารธรรมได้ด้วยดี จะต้องรู้จักตัวเอง รู้จักโลก รู้จักกิเลส รู้จักทุกข์ รู้วิธีการดับทุกข์มีจิตใจที่ประกอบด้วย สติ สมาธิ และปัญญา เข้าใจหลักการเกิดแห่งทุกข์ การดับทุกข์ และวิถีทางเพื่อการดับทุกข์ ตลอดจนมีความเข้าใจ หลักไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) สรรพสิ่งทั้งหลายเป็นของไม่เที่ยง ย่อมเปลี่ยนแปลง ผู้มีอุดมคติสูง และมีหลักธรรมย่อมมีโอกาสที่จะประพฤติปฏิบัติธรรมขั้นสูงพร้อมกันไปในตัว โดยที่ความยุติธรรมสูงสุด (ความยุติธรรมตามธรรมชาติ) ย่อมขึ้นอยู่กับมาตรฐานทางจิตใจของมนุษย์ (ปรัชญาแบบจิตนิยม) มนุษย์ที่มีจิตใจยุติธรรม ได้แก่ มนุษย์ที่ปราศจากอคติ อิจฉาริษยา โลภ โกรธ หลง กอปรด้วยพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ความยุติธรรมจึงไม่ใช่เรื่องของอำนาจ หรือคำสั่ง แต่เป็นเรื่องของ

เหตุผลเป็นเรื่องของธรรมะหรือหลักธรรมที่บริสุทธิ์ ความยุติธรรม คือธรรมะ เป็นสิ่งที่ต้องมี เหตุผล ชอบด้วยเหตุผล มีความชอบธรรม มีความเที่ยงธรรม มีลักษณะสอดคล้องกับธรรมชาติ และเป็นที่ยอมรับในลักษณะสากล เป็นสิ่งปรารถนาของมนุษย์เป็นสัจธรรมไม่เปลี่ยนแปลง มีความบริสุทธิ์ บุคคลที่มีคุณธรรมสูงมีจริยธรรมเท่านั้น จึงจะเป็นผู้ที่สามารถรักษาธรรมะนี้ได้ สิ่งที่เราเรียกว่าธรรมะนี้ คือ ความถูกต้อง ความจริง ความงาม ความยุติธรรม ที่จะเป็นประโยชน์เป็นที่พึ่งแก่ มนุษย์ ความยุติธรรม คือ การไม่เลือกปฏิบัติ

ความยุติธรรมทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาท ต้องอาศัยพื้นฐานบางส่วนของความยุติธรรมตามธรรมชาติ (เน้นเหตุปัจจัย กฎแห่งกรรม) แต่ความยุติธรรมทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น มีเนื้อหาส่วนใหญ่ครอบคลุมความหมายของความยุติธรรมทางสังคมในปรัชญาตะวันตก กล่าวคือ ความยุติธรรมทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาทประกอบไปด้วยแนวคิดความยุติธรรมในด้านต่างๆ เช่น ความยุติธรรมทางศีลธรรม (เน้นกฎแห่งกรรม กุศลธรรม-อกุศลธรรม ความดี-ความชั่ว) ความยุติธรรมในการแบ่งปันผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ (ที่เน้นเรื่องหน้าที่ ความสามารถ ความเหมาะสม ความพอเพียงต่อความจำเป็น ความพึงพอใจต่อการรับการปฏิบัติจากรัฐ ความเป็นประโยชน์ และความสุข) และความยุติธรรมตามกฎหมาย (เน้นความเสมอภาค ความเท่าเทียมกัน ในเรื่องสิทธิหน้าที่) ซึ่งทั้งหมดนี้ไม่สามารถจะระบุแน่นอน มั่นคง ดายตัวไว้อย่างนิรันดร์ในทุกเรื่องว่าต้องเสมอภาคหรือเท่าเทียมกัน (ดังเช่นความยุติธรรมตามแบบของเพลโต) ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยแต่ละยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป และการตกลงกัน (คล้ายกับทฤษฎีความยุติธรรมของรอลล์) เพราะความยุติธรรมทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาทตั้งอยู่บนหลักการของความเปลี่ยนแปลงเชื่อมโยงแห่งเหตุปัจจัย ตามหลักปฏิจางสมุปบาท ไม่ได้เน้นความเสมอภาคหรือความเท่าเทียมตายตัว (แม้เรื่องความเป็นมนุษย์ ยังมีร่างกาย สติปัญญา และความสามารถแตกต่างกัน ในการพัฒนาชีวิตของตนเอง เช่น ในเรื่องบัวสี่เหล่า เพียงแต่พุทธปรัชญาเถรวาทยอมรับความเป็นมนุษย์หรือศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์นั้นเท่าเทียมกัน) ทุกเรื่อง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับหลักการ คือ ความถูกต้อง ชอบธรรม เป็นสำคัญ

จากการวิเคราะห์และวิพากษ์แนวคิดเรื่องความยุติธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทตามวัตถุ ประสงค์ประการที่สาม ผลจากการวิเคราะห์และวิพากษ์พอสรุปได้ดังนี้

การที่ความยุติธรรมทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาท ต้องอาศัยพื้นฐานความยุติธรรมตามธรรมชาติ หรือความยุติธรรมทางศีลธรรม และอิงอาศัยแนวคิดเรื่องกฎแห่งกรรม ทำให้ถูกโต้แย้งจากแนวคิดที่ไม่เชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม และการเกิดใหม่ (แบบข้ามภพข้ามชาติ) เพราะความยุติธรรมทางศีลธรรมตามกฎหมาย (กรรมเก่า) ผู้วิจัยพบว่าไม่อาจนำมาอธิบายความยุติธรรมทางสังคมได้อย่างชัดเจน หรือการให้เหตุผลที่จำเป็นและพอเพียงต่อความเชื่อ เนื่องจากคำสอนเรื่อง

กฎแห่งกรรมมีลักษณะบรรยาย (Descriptive) มากกว่าจะเป็นการประเมินค่า (Normative) ของการกระทำ หรือความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์ เมื่อนำไปประยุกต์ใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม ทำให้พบว่ามีปัญหาซับซ้อนในการอธิบายมาก กระทั่งอาจขัดแย้งต่อแนวคิดแห่งตนเองเมื่อยึดถือปฏิบัติ ทั้งนี้ก็ด้วยเหตุที่ความยุติธรรมทางศีลธรรมตามกฎแห่งกรรม (กรรมเก่า) นั้น โดยตัวมันเองมีความซับซ้อน และพุทธปรัชญา เถรวาทก็ยอมรับว่าเป็นกฎธรรมชาติที่อยู่เหนือความเข้าใจของมนุษย์โดยทั่วไป คนอื่นนอกจากพระพุทธเจ้ายากจะเข้าใจได้ถึถ้วน

แต่ทั้งนี้ก็ไม่ได้หมายความว่า คำสอนเรื่องกรรมจะไม่มีมีความหมายในทฤษฎีความยุติธรรมทางสังคมของพุทธปรัชญาเถรวาทเสียเลย เพราะพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่า จริยธรรมนั้นต้องมีกฎธรรมชาติเป็นพื้นฐานสำคัญ กฎแห่งกรรมเป็นส่วนหนึ่งของกฎธรรมชาติที่เกี่ยวข้องเฉพาะกับการกระทำหรือพฤติกรรมทางสังคมของมนุษย์ แนวคิดเรื่องความเป็นเหตุและผลในธรรมชาติ และแนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผลแห่งการกระทำ จึงเป็นกรอบหรือแบบแผนของความยุติธรรมทางสังคมในแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท เมื่อพิจารณาจากแง่นี้เราพบว่า พุทธปรัชญาเถรวาทประเมินค่าของการกระทำนั้น ได้อาศัยหลักความเป็นเหตุและผลแห่งการกระทำตามกฎแห่งกรรมหรือที่เรียกว่า ความยุติธรรมทางศีลธรรม หรือความยุติธรรมตามธรรมชาติ หรือความยุติธรรมในระดับสากล เป็นกรอบพิจารณาหาแบบแผนของความยุติธรรม โดยอาศัยหลักคิดที่ว่า จริยธรรมจะต้องสอดคล้องกับกฎธรรมชาติ และหลักคิดที่ว่า ความเป็นธรรมนั้นเป็นผลสัมพันธ์ระหว่างการกระทำกับผลที่ตามมาจากการกระทำนั้น เราก็จะได้หลักประเมินค่าการกระทำว่า ถ้าผลที่ได้รับจากการกระทำใดๆ สอดคล้องกับหลัก “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” ก็จะถือว่า ผลที่ได้รับนั้นยุติธรรมหรือมีความเป็นธรรม เพราะเหตุและผลสอดคล้องกัน ดังนั้น “ความยุติธรรม” จึงหมายถึง “การที่บุคคลได้รับผล (ประโยชน์) ตอบแทนตามความเหมาะสมแก่การกระทำของตน” การแปลความหมายออกมาเช่นนี้ไม่ใช่การอ้างอิงถึงกฎแห่งกรรม (ทั้งกรรมเก่าในอดีตชาติ และกรรมใหม่ในชาติปัจจุบัน) แต่ได้อาศัยหลักคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมเป็นกรอบโครงเท่านั้น

ส่วนเกณฑ์การตัดสิน และเหตุผลในข้อโต้แย้ง และข้อสนับสนุน ว่ายุติธรรมหรือไม่ยุติธรรมทางสังคมของพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น มีหลายประการที่ยังถูกโต้แย้ง เช่น เกณฑ์ตัดสินความยุติธรรมทางสังคม โดยใช้หลักกฎแห่งกรรมนั้น (กุศลกรรม-อกุศลกรรม หรือทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว) เพราะเมื่ออธิบายโดยอ้างกรรมเก่าแบบข้ามภพข้ามชาติก็จะเกิดปัญหาที่ซับซ้อนยากต่อการเข้าถึงของคนธรรมดาทั่วไปในการให้ผลของกรรม ทั้งด้านระยะเวลา และความหนักเบา (ปัญหาทางญาณวิทยา) การให้เหตุผลที่ทำให้ส่วนใหญ่ก็อธิบายตามความรู้ด้านสุขุมยปัญญา และจินตมยปัญญาเป็นส่วนใหญ่ แต่ด้านภวามยปัญญายากจะเข้าถึงได้ คงมีแต่พระพุทธเจ้าเท่านั้น ส่วนในแง่กรรมใหม่ (การกระทำในชาติปัจจุบัน ทั้งกรรมส่วนตัวและกรรมร่วม) ก็เช่นเดียวกัน ทำให้กระทบ

ต่อความเชื่อเรื่องความยุติธรรมทางสังคมของพุทธปรัชญาเถรวาท เนื่องด้วยกฎแห่งกรรมเป็นฐาน ส่วนหนึ่งของความยุติธรรมทางสังคม แต่พุทธปรัชญาเถรวาทก็ได้ให้เหตุผลโดยนำหลักธรรมข้ออื่นมาใช้ประกอบ เช่น หลักเมตตาธรรม และหลักการกระทำที่ปราศจากกิเลสหรืออคติ แต่กลับมาพบข้อโต้แย้งที่สำคัญ คือ หลักเมตตาธรรมขัดกับหลักกฎแห่งกรรม และหลักปราศจากอคติหรือไม่ เพราะกฎแห่งกรรมย่อมให้ผลอย่างเที่ยงตรงหรือเที่ยงธรรม ส่วนการปฏิบัติที่ปราศจากอคติก็ต้องปราศจาก รัก โลภ โกรธ หลง กระทำแบบตรงไปตรงมา ไม่เลือกปฏิบัติ ซึ่งพุทธปรัชญาเถรวาทก็ได้ให้เหตุผลโดยยึดหลักไม่ยึดมั่นถือมั่น แต่ยึดเหนี่ยวหลักบางประการ (หลักไตรลักษณ์ และปฏิจจสมุปบาท) สรรพสิ่งทั้งหลายเป็นของไม่เที่ยง ล้วนเปลี่ยนแปลง ทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยเชื่อมโยงเกี่ยวเนื่องกัน ดังนั้นความยุติธรรมทางสังคมของพุทธปรัชญาเถรวาทก็เช่นกัน กล่าวคือ สรรพสิ่ง เช่น ชีวิต (จิตตภาพ) ร่างกาย (กายภาพ) ทรัพย์สิน สิทธิเสรีภาพ อิสรภาพ หน้าที่ โอกาส อำนาจ ตำแหน่ง และความผิด โทษ ความชั่ว ที่เป็นของไม่เที่ยงล้วนเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ทำอย่างไรจะให้เกิดความเป็นธรรมหรือความยุติธรรมต่อมนุษย์ในสังคม อาจจะต้องใช้หลักเกณฑ์ในการตัดสินความยุติธรรมหลายหลักเกณฑ์ เช่น หลักความเสมอภาคหรือเท่าเทียมกัน หลักความเที่ยงตรงหรือเที่ยงธรรม หลักความเหมาะสม หลักความเป็นประโยชน์ ความดี ความพอใจ ความสุข และหลักกรรมเก่าและกรรมปัจจุบัน (ทั้งกรรมส่วนตัวและกรรมร่วม) ประกอบกันอย่างถูกต้อง ชอบธรรม (อย่างสมควร) ในการตัดสินหาความยุติธรรมทางสังคมของพุทธปรัชญาเถรวาท หรืออาจเรียกว่าพุทธ จริยศาสตร์ก็ได้ จึงจะเห็นความยุติธรรมทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาทได้อย่างชัดเจนขึ้น

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๑) การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ยังไม่ได้เจาะลึกลงไปในเรื่องแนวความคิดการเข้าถึงความยุติธรรมตามกฎแห่งกรรมโดยวิธีภาวนามยปัญญา เพื่อให้เหตุผลที่ดี (ที่น่าพอใจต่อความเชื่อ) สำหรับผู้ที่ไม่เชื่อกฎแห่งกรรมและการเกิดใหม่ กล่าวคือ เมื่อเกิดความอยุติธรรมในชาติปัจจุบันกับมนุษย์ พวกที่เชื่อกฎแห่งกรรมส่วนใหญ่จะให้เหตุผลว่าเป็นเพราะกรรมจากชาติที่แล้ว (กรรมเก่า) หรือหลายๆ ชาติที่ผ่านมา (ชาติใดชาติหนึ่งหรือสะสมหลายๆ ชาติประกอบกัน) ส่งผลให้มนุษย์ต้องมารับผลกรรมในชาติปัจจุบันแล้วก็สรุปว่ายุติธรรม ทั้งที่ไม่สามารถระลึกชาติได้หรือระลึกได้ไม่ตลอดสาย จะรู้ได้อย่างไรว่ากรรมที่ทำให้เกิดความอยุติธรรมในชาติปัจจุบันนี้มาจากชาติไหนในอดีต และทำไมไม่สามารถรู้ล่วงหน้าได้ ปัญหามนุษย์เข้าถึงได้อย่างไร ยิ่งไปกว่านั้น เป็นปัญหาสำคัญสำหรับพวกที่เชื่อว่ามีชาติปัจจุบันเพียงชาติเดียว ตายแล้วสูญ ชาติหน้าไม่มีจริง ซึ่งพวกนี้ถูกพวกที่เชื่อกฎ

แห่งกรรมบางทัศนะโต้แย้ง โดยการอธิบายไปในทางว่า มนุษย์เราทำกรรมใดก็ได้กรรมนั้นในชาติปัจจุบันนี้ (กรรมใหม่) ซึ่งแนวคิดเหล่านี้เห็นควรมีการศึกษาต่อไป

๒) ประเด็นปรัชญาสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง กับความหมายของคำว่า ความยุติธรรม (ในทัศนะของปรัชญาภาษา) คือความถูกต้อง ชอบธรรม ของพุทธปรัชญาเถรวาท เช่น การกระจายผลประโยชน์ทางสังคม หรือเศรษฐกิจ (สิทธิเสรีภาพ หน้าที่ และโอกาสในการพัฒนาชีวิต) มีหลักเกณฑ์ตัดสินอย่างไร ซึ่งยังมีข้อถกเถียงอยู่มากพอสมควร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การประยุกต์ใช้หลักการต่างๆ ในระดับโครงสร้างทางสังคมหรือนโยบายของรัฐ หรือกรณีศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในสังคมหรือชุมชนทางเศรษฐกิจระดับรากหญ้า ในฐานะตัวอย่างที่จะแสดงถึงความเป็นไปได้หรือเป็นไปได้ไม่ได้ ในการปรับประยุกต์หลักคำสอนด้านเศรษฐกิจของพุทธปรัชญาเถรวาทกับสังคม

๓) การประยุกต์ใช้แนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมของพุทธปรัชญาเถรวาท ทั้งเชิงนโยบาย หลักการ และแนวปฏิบัติ ต้องเอื้อต่อสภาพชีวิตที่ดีของปัจเจกบุคคล หลักการเรื่องความยุติธรรมของพุทธปรัชญาเถรวาทในส่วนที่เกี่ยวข้องกับกฎแห่งกรรม (ทั้งกรรมเก่า กรรมใหม่) ให้แนวคิดที่น่าสนใจว่า หลักการใดๆ ที่สร้างขึ้นเพื่อสังคมรัฐนั้นจะต้องเป็นหลักการที่ถูกต้อง ชอบธรรม สอดคล้องกับธรรมชาติ ความเป็นจริงอันเป็นสากล มิใช่เอนเอียงตามอคติแห่งชาติพันธุ์ ชนชั้น หรือตอบสนองความต้องการของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งของสังคม ทั้งให้หลักเพื่อพิจารณาว่า การกระทำชนิดใดควรจะได้รับ การตอบสนองในรูปแบบใด หลักความยุติธรรมที่อิงอยู่กับบริบททางสังคมการเมืองที่ศึกษาได้จากพุทธปรัชญาเถรวาทให้บทเรียนว่า ในการปฏิบัติเพื่อให้เกิดความยุติธรรมนั้น รัฐจำเป็นจะต้องคำนึงถึงสภาพพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ องค์ประกอบต่างๆ ที่จะช่วยให้ชีวิตของปัจเจกบุคคลและสังคมโดยรวมดำเนินไปได้ด้วยดี การมีปัจจัยหรือองค์ประกอบที่ตอบสนองต่อความต้องการพื้นฐานของชีวิตอย่างเพียงพอ และการกำหนดเงื่อนไขพื้นฐานเพื่อจัดอุปสรรคในการดำเนินชีวิตทางสังคม ย่อมถือว่าเป็นการส่งเสริมหรือเปิดโอกาสให้กับความดีงามอื่นๆ ที่ชีวิตจะบรรลุถึงได้

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๘.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล เล่ม ๑-๕๑.

กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๔๑.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กิตติ บุญเชื้อ. แก่นปรัชญาอุคกลาง. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

_____. สรรนิพนธ์ ปรัชญาตะวันตก อานักซีมันแดร์- เดส์การ์ตส์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดวงกมล, ๒๕๒๐.

_____. ศาสนศาสตร์เบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๐.
จรัญ โฆษณานันท์. นิติปรัชญา (LW 201). (พิมพ์ครั้งที่ ๑๕) กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๐.

_____. สิทธิมนุษยชนไร้พรมแดน, ปรัชญา กฎหมาย และความเป็นจริงทางสังคม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๔๕.

จันทน์ ทองประเสริฐ. ปรัชญาตะวันตก สมัยกลาง. (พิมพ์ครั้งที่ ๕) กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๓๔.

ชเอิญศรี อิศรางกูร ณ อยุธยา. ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ (PY 331). (พิมพ์ครั้งที่ ๗) กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๕.

ชัยวัฒน์ อุตพัฒน. ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ 2 (PY 332). (พิมพ์ครั้งที่ ๕) กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๗.

_____. จริยศาสตร์ (PY 336). (พิมพ์ครั้งที่ ๑๒) กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๐.

ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์ และทวี ผลสมภพ. **หลักพุทธศาสนา (PY 210)**. (พิมพ์ครั้งที่ ๑๒)

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๒.

ชำนาญ จันทรเรือง. **สิทธิมนุษยชนที่คนไทยควรรู้ เล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร : บั๊กเวิร์ค, ๒๕๕๑.

ไชย ฌ พล. **ความเป็นธรรมสากล**. กรุงเทพมหานคร: เคล็ดไทย, ม.ป.ท.

ทวี ผลสมภพ. **ปรัชญาศาสนา (PY 241)**. (พิมพ์ครั้งที่ ๗) กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์

มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๕.

_____. **ปัญหาปรัชญาในการเมืองของโลกตะวันออก (PY 423)**. (พิมพ์ครั้งที่ ๒)

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๐.

ธนู แก้วโอกาส. **ศาสนาโลก**. (พิมพ์ครั้งที่ ๗) กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๔๕.

ธานินทร์ กรัยวิเชียร. **คำบรรยายในการอบรมหลักสูตรภาคจริยธรรม เนติบัณฑิต สมัยที่ ๖๑ เรื่อง**

หลักนิติธรรม. กรุงเทพมหานคร : สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, ๒๕๕๒.

นฤมล มารคแมน. **ตรรกวิทยาเบื้องต้น (PY 105)**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย

รามคำแหง, ๒๕๔๘.

แน่นน้อย บุญเนตร. **จริยศาสตร์ตะวันตก : คำนำ มิลล์ ฮอบส์ รอลส์ ชาร์ท**. กรุงเทพมหานคร:

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

บุญมี แท่นแก้ว. **ตรรกวิทยาทั่วไป**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร, ๒๕๓๖.

_____. **ปรัชญาตะวันตก (สมัยใหม่)**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร, ๒๕๔๕.

_____. **พุทธปรัชญาเถรวาท**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร, ๒๕๔๕.

ประชา หุตานุวัตร. **พุทธศาสนากับความยุติธรรมทางสังคม**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมล

คิมทอง, ๒๕๓๓.

ประยงค์ แสนบุราคม. **ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่**. กรุงเทพมหานคร: เดียนสโตร, ๒๕๔๘.

ประเวศ อินทองปาน. **เอกสารประกอบการบรรยาย วิชา สัมมนาพุทธปรัชญาในพระไตรปิฎก**

ระดับปริญญาเอก เล่ม ๑-๖ ภาค ๑ ปีการศึกษา ๒๕๕๒. สาขาปรัชญา คณะบัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ปรีดี เกษมทรัพย์. **นิติปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร: คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,

๒๕๕๑.

ปรีชา ช้างขวัญยืน. **มนุษย์กับการใช้เหตุผล**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการ

อุดมศึกษา, ๒๕๔๕.

- _____ . ความยุติธรรม (หน่วยที่ 2), เอกสารการสอนชุดวิชา ปรัชญาการเมือง (หน่วยที่ ๑-๓). นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๐.
- _____ . ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- _____ . ธรรมรัฐ-ธรรมราชา. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- พระเทพเวที (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). พุทธศาสนากับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๒.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). ปรัชญากรีก : บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก. (พิมพ์ครั้งที่ ๖) กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๐.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พุทธธรรม (ฉบับเดิม). (พิมพ์ครั้งที่ ๑๑) กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, ๒๕๔๔.
- _____ . พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, (พิมพ์ครั้งที่ ๑๑) กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- _____ . พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. (พิมพ์ครั้งที่ ๑๒) กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- _____ . นิติศาสตร์แนวพุทธ. (พิมพ์ครั้งที่ ๓) กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑.
- _____ . ทางออกจากระบบเศรษฐกิจที่ครอบงำสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓.
- พระไพศาล วิสาโล. พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤติ. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสดศรีสฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖.
- พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ (วันจันทร์). พุทธปรัชญา สาระและพัฒนาการ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.
- พระมหาสมปอง มุทิโต (ผู้แปลและเรียบเรียง). คัมภีร์อภิธานวรรณนา. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๒.
- พระมหาอุทัย ญาณธโร. พุทธวิธีแห่งสังคม : ปรัชญาสังคมและการเมืองของพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร, ๒๕๓๘.
- พระราชวรมนิ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). รากฐานพุทธจริยศาสตร์ทางสังคมเพื่อสังคมไทยร่วมสมัย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เทียนวรรณ, ๒๕๒๘.

พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรคร ดิธมฺโม). **รัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

พุทธทาสภิกขุ. **กรรมเหนือกรรม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒.

พุทธทาส อินทปัญโญ. **ธัมมสังคัมนิยม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยามประเทศ, ๒๕๓๘.

พื้น ดอกบัว. **ปวงปรัชญาอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๕.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย. **ปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

ยัง ปอล ชาร์ต (ศักดิ์ชัย นิรัญทวิ เรียบเรียง). **ปรัชญาเอ็กซิสเตนเชียลลิสม์**. (พิมพ์ครั้งที่ ๓)

นนทบุรี : สำนักพิมพ์สมิต, ๒๕๔๓.

ระวี ภาวิไล. **อภิธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๓๘.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : นาน

มีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. (แก้ไข

เพิ่มเติม พิมพ์ครั้งที่ ๒), กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๐.

วสิน อินทสระ. **พุทธปรัชญาเถรวาท (PY 313)**. กรุงเทพมหานคร: หจก.โรงพิมพ์ชวนพิมพ์,

๒๕๓๓.

วิรัช ดิธพันธุ์เมธี. **พุทธปรัชญา...การปกครอง**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, ม.ป.ท.

วิโรจ นาคชาตรี. **พุทธปรัชญาเถรวาท (PY 313)**. (พิมพ์ครั้งที่ ๓) กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์

มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๐.

_____. **ปรัชญา ว่าด้วยความมั่นคงของชาติ (PY 242)**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์

มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๐.

วีระ สมบูรณ์. **รัฐธรรมนูญในอดีต**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง, ๒๕๓๒.

_____. **อริยวินัยสำหรับคริสต์ศตวรรษที่ ๒๑**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง,

๒๕๔๕.

วิทย์ วิศทเวทย์. **ปรัชญาทั่วไป** (พิมพ์ครั้งที่ ๑๒). กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ม.ป.ท.

สมักร บุรวาส. **วิชาปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร: สยาม, ๒๕๔๔.

_____. **พุทธปรัชญา : มองพุทธศาสนาด้วยทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร:

สยาม, ๒๕๔๔.

_____. **ปัญญา**. (พิมพ์ครั้งที่ ๓) กรุงเทพมหานคร : สยาม, ๒๕๕๒.

สนิท ศรีสำแดง. พระพุทธศาสนา : กระบวนทัศน์ใหม่. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์. การปกครองแนวพุทธศาสน์. (พิมพ์ครั้งที่ ๒)

กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

สมบัติ จันทรวงศ์. ปรัชญาการเมืองเบื้องต้น : บทวิเคราะห์โสเกรตีส. กรุงเทพมหานคร:

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕.

สมภาร พรหมทา. พุทธปรัชญา มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม. กรุงเทพมหานคร: ศยาม,

๒๕๔๘.

_____. พุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,

๒๕๓๔.

_____. พุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พุทธชาติ,

๒๕๓๕.

_____. ปรัชญาสังคมและการเมือง. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,

๒๕๓๘.

_____. พุทธปรัชญา. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

สมพิสา ณ นคร. ปรัชญาอเมริกัน (PY 338). (พิมพ์ครั้งที่ ๓) กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์

มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๕.

สมยศ เชื้อไทย. นิติปรัชญาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร: วิญญชน, ๒๕๕๒.

สันติกโรภิกขุ. (เขียน) อริยสัจสี่แห่งธัมมิกสังคณนิยม. จิรัชัมม (แปล). กรุงเทพมหานคร: สุขภาพ

ใจ, ๒๕๔๒.

สิทธิ บุตรอินทร์ และภูมิรินทร์ บุตรอินทร์. ปรัชญาการเมืองเปรียบเทียบ. กรุงเทพมหานคร :

ศยาม, ๒๕๕๔.

สุโขทัยธรรมมาธิราช, มหาวิทยาลัย. เอกสารการสอนชุดวิชา ปรัชญาการเมือง หน่วยที่ ๑-๓. (พิมพ์

ครั้งที่ ๑๓) นนทบุรี : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๐.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราช

วิทยาลัย, ๒๕๓๕.

สุวัฒน์ จันทรวงศ์. ความเชื่อของมนุษย์ เกี่ยวกับปรัชญา และศาสนา. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพ

ใจ, ๒๕๔๐.

สุวรรณ สถาอานันท์. ศรัทธากับปัญญา. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

สุนทร ณ รั้งยี. พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

_____. ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ. (พิมพ์ครั้งที่ ๓) กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

เสนห์ จามริก. พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. คำอธิบายพระไตรปิฎก. (พิมพ์ครั้งที่ ๔) กรุงเทพมหานคร:ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๐.

เสถียร โพธิ์นันทะ. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ ภาค ๒. (พิมพ์ครั้งที่ ๓) กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

อภิชัย พันธเสน. พุทธเศรษฐศาสตร์ : วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่างๆ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อัมรินทร์, ๒๕๔๔.

(๒) บทความ :

จินดา จันท์แก้ว. “ปัจจัยสมุปบาทในฐานะรากฐานของพุทธปรัชญา”. ในวารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๑, ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๓๗) : ๖๕-๗๒.

ปิยฤดี ไชยพร. “แนวคิดเรื่องความยุติธรรมในปรัชญาของขงจื้อ”. ในวารสารชุดรวมบทความ เล่มที่ ๒๑ ความเรียงใหม่หรือสร้างปรัชญาตะวันออก (สุวรรณฯ สถาอานันท์ บรรณาธิการ) ของสำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗ : ๓๓๕-๔๐๘.

แน่นน้อย บุญยเนตร. “จริยศาสตร์สถานะแวดล้อมในพุทธศาสนา”. ในวารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๑, ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๓๗) : ๗-๓๐.

พุทธทาสภิกขุ. “ปมเงื้อง”. วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๖, ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๔๒) : ๗๘-๙๖.

พุทธวิทย์ บุญนาค. “แนวคิดเรื่องสิทธิกับปรัชญาของขงจื้อ”. ในวารสารชุดรวมบทความ เล่มที่ ๒๑ ความเรียงใหม่หรือสร้างปรัชญาตะวันออก (สุวรรณฯ สถาอานันท์ บรรณาธิการ) ของสำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗ : ๓๐๓-๓๓๘.

ไพลิน เตะระวิวัฒนาการ. “เกณฑ์ตัดสินความดีในพุทธปรัชญาเถรวาท เปรียบเทียบกับปรัชญาของค่านั”. ในวารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒, ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๓๘) : ๓๐-๔๒.

สมภาร พรหมทา. “ศีลธรรมกับกฎหมายมุมมองจากพุทธศาสนา”. ในวารสารพุทธศาสนศึกษา. ฉบับที่ ๒-๓ ปีที่ ๕ พฤษภาคม-ธันวาคม ๒๕๔๑.

_____. “ทุกข์ในพุทธปรัชญา มุมมองจากลัทธิคาร์วิน”. ในวารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๗, ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๔๓) : ๒-๘๐.

_____. งานวิจัยเรื่อง “พุทธศาสนากับโทษประหารชีวิต” ในวารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๑๒, ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๔๘) : ๕-๑๑๖.

สุพิชา พึ่งสุนทร. “ความเสมอภาคที่ไม่เท่าเทียมในปรัชญาขงจื๊อ”. ในวารสารชุดรวมบทความเล่มที่ ๒๑ ความเรียงใหม่หรือสร้างปรัชญาตะวันออก (สุวรรณา สถาอานันท์ บรรณาธิการ) ของสำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗ : ๔๐๕-๔๓๖.

โสิต สุตานนท์. “นิติศาสตร์แนวพุทธ : ทำที่ต่อกฎหมายของมนุษย์” ในมติชน ฉบับที่ ๑๐๘๕๐ ปีที่ ๓๐ คอลัมน์สักระแสทรรศ, ๒๕๕๑.

วิทย์ วิศทเวทย์. “ปรัชญาการศึกษาแนวพุทธ : แนวทางและปัญหา.” ในวารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๑, ๓ (กันยายน- ธันวาคม ๒๕๓๗) : ๑๐-๕๒.

_____. “พุทธจริยศาสตร์เถรวาท”. ในวารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๖, ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๓๘) : ๔๗-๖๑.

_____. “อนัตตาในพุทธปรัชญา”. ในวารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๖, ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๔๒) : ๖๒-๑๑๒.

ฮาร์มอน, เอ็ม. เจ (เขียน) ความคิดทางการเมืองจากเพลโตถึงปัจจุบัน. เสน่ห์ จามริก (แปล). พระนคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๐.

(๓) วิทยานิพนธ์ :

ชาญณรงค์ บุญหนุน. “ความเป็นธรรมในพระไตรปิฎก”. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๐.

เดือน คำดี. “ลักษณะพิเศษแห่งจักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนาการศึกษาเชิงวิเคราะห์”. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์. คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕.

ปิยฤดี ไชยพร. “ทฤษฎีความเสมอภาคของโรนัลด์ ดอว์คิน”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร-มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พระมหามหรรณพพงศ์ กวีวิโส (ศรีสุเมธิตานนท์). “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องสิทธิของจอห์น ล็อก กับพุทธปรัชญาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระมหาฐานันดร เขมปญโญ (มือเป). “การศึกษาวิเคราะห์ความคิดเรื่องเสรีภาพในพุทธปรัชญาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระมหาอุดม สารเมธี (สารบรรณ). “การศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการยุติธรรมในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีนิคกรรมในพระวินัยปิฎกกับกฎหมายของมหาเถรสมาคม”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระมหาอภิรักษ์ อภิณน (ภาคสุโพธิ์). “มัชฌิมาปฏิปทาในพุทธปรัชญาเถรวาทกับทางสายกลางของอาริสโตเติล”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระมหาอุทัย ศรสวัสดิ์. “ปรัชญาการเมืองของพุทธศาสนา : เสรีนิยมหรือสังคมนิยม”.

วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. อักษรศาสตร์ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

พรทิพา บรรทมสินธุ์. “การวิเคราะห์ความคิดเรื่องความยุติธรรมในอุดมรัฐของเพลโต”.

วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

พรพิไล ฅมรงค์สัตว์. “การวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องปัญหาความเสมอภาคของสตรี”.

วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

วัชระ งามจิตรเจริญ. “นิพพานในพุทธปรัชญาเถรวาท : อัตตาหรืออนัตตา”. **วิทยานิพนธ์**

อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

วันวร จะนุ. “มโนทัศน์เรื่องความยุติธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

วิทยา เศรษฐวงศ์. “แนวคิดของชาร์ตว่าด้วยความรับผิดชอบ”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

วีรชาติ นิมอนงค์. “การศึกษาวิเคราะห์ทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”. **รายงานการวิจัย** สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติและสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

สมภาร พรหมทา. “อดีตากับนัตติตาในพุทธปรัชญาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๑๕๓๔.

สุชาย อัสวพันธ์นกุล. “ความคิดเรื่องความเท่าเทียมกันในทฤษฎีความยุติธรรมของจอห์นรอลส์”.

วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๓๓.

สุภัทรา วงสกุล. “มโนทัศน์เรื่องการลงโทษในพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนา”. วิทยานิพนธ์
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

อริราช มณีภาค. “การศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการยุติธรรมในพระวินัยปิฎกกับกระบวนการ
ยุติธรรมของกฎหมายไทย”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิต
วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

๒. ภาษาอังกฤษ

1. Primary Sources:

Plato. **Republic** Translated by John Llewelyn Davies, and David James
Vaughan, wordworth Edition limited, 1997.

Rawls, John. **A Theory of Justice**. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1971.

2. Secondary Sources:

(1) Books

Bentham, Jermy. **Introduction to the principles of Moral and Legislation**. New York :
Macmillan Co.Ltd, 1969.

Bloom, Allan. **The Republic of Plato**. New York : Basic Books Inc.,Publishers, 1968.

Carritt, E. F. “**Liberty and Equality**,” **Political Philosophy** edited by Anthony Quinton.
Oxford : Oxford University Press, 1967.

Craig, Edward. **Routledge Encyclopedia of Philosophy**. Volume 5, New York : Routledge,
1998.

Cornford, Francis Macdonald. **The Republic of Plato**. London : Oxford University Press, 1961.

Dworkin, Ronald. “**Why Liberrals Should Care about Equality**,” **A Matter of Principle**.
Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 1985.

E., Bodenheimer. **Jurisprudence-The Philosophy and Method of the Law**. (Revised ed.),
Massachusetts-London, Harvard University Press : Cambridge 1981.

Edward, Paul. **The Encyclopedia of Philosophy**. Volume 4, New York : Macmillan Publishing

- Co., Save & The Free Press, 1967.
- Feinberd, Joel. *Social Philosophy*. New Jersey : Prentice Hall, 1972.
- Gutmann, Amy. **Liberal Equality**. Cambridge : Cambridge University Press, 1980.
- Irwin, Terence . **Aristotle : Nicomachean Ethics**. Indiana : Hackett Publishing Company, 1985.
- J.A.K., Thomson (Translator). **The Ethics of Aristotle, (The Nicomachean Ethics)**. England : The Penguim Books Ltd., 1955.
- Kalupahana, David J. **Ethics in Early Buddhism**. Honolulu : University of Hawaii Press, 1995.
- Locke, John. **Two Treatises of Government : Leo Strauss, Lock's Doctrin of natural Law**. American Political Science Review. Vol.52 no.3 June 1958.
- Payutto, P.A. **Good, Evil and beyond**. Bangkok : Buddhadhama Foundation, 1999.
- Pappas, Nikolas. **The Argument of the Republic**. New York : Routledge, 1995.
- Ross, David . **The Nicomachean Ethics**. New York : Oxford University Press, 1980.
- Reichenbach, Bruce R. . *The Law of Karma : A Philosophical Studies*. Honolulu : University of Hawaii Press., 1990
- Sandel, Michael J. **Justice : What's The Right Thing do?**. (แปลโดย สฤณี อาชวานันทกุล), กรุงเทพมหานคร : โอเพนเวิร์คส์, ๒๕๕๔.
- Shorey, Paul. **Plato : The Republic**. Massachusetts : Harvard University Press, 1956.

(II) Articles

- Kaufman, Whitley R.P. "Karma, Rebirth, and The Problem of Evil". **Philosophy East and West** 55 (January : 15-32, 2005).
- Wright, S. Dale. "Critical Questions Toward a Naturalized Concept of Karma in Buddhism". **Journal of Buddhist Ethics** 2 : 78 – 93., 1994.
- Robert Nozick Form Wikipeadia, Free encyclopedia." (January 2010). Internet (ออนไลน์)
 ย่อหน้า 2 แหล่งที่มา : [http : //en.wikipedia.org/wiki/Robert_Noick](http://en.wikipedia.org/wiki/Robert_Noick) [6 มีนาคม 2556]

ชื่อ : นายมงคล เทียนประเทืองชัย
 เกิด : ปีชวด พุทธศักราช ๒๕๐๕
 สถานที่เกิด : อำเภอมนรมย์ จังหวัดชัยนาท

การศึกษา : นิติศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ศึกษาศาสตรบัณฑิต (บริหารการศึกษา) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

นิติศาสตรมหาบัณฑิต (กฎหมายธุรกิจ) มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต

พัฒนาแรงงานและสวัสดิการมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ประกาศนียบัตรวิชาชีพการว่าความ แห่งสภานายความ

Certificate in English for Specific Careers (Law),(Teacher), STOU.

สัมฤทธิ์บัตร Political Philosophy, Basic Chinese for Communication I-II,

English for Food Business, Introduction to Tourism Industry,

Thai Tourism Resources,STOU.

ประสบการณ์ : ๒๕๓๒ – ๒๕๓๓ พนักงานพิจารณาสิทธิใหม่ทดแทนการประกันชีวิต

บมจ.เมืองไทยประกันชีวิต

๒๕๓๔ – ๒๕๔๓ เจ้าหน้าที่ฝ่ายต่างประเทศ นิติกรและทนายความ

บมจ. ธนาคารศรีนคร

๒๕๔๔ – ๒๕๔๕ เลขานุการ และผู้ช่วยคณบดีคณะนิติศาสตร์ วิทยาลัยเซาธ์อีสท์

บางกอก

๒๕๕๐ – ปัจจุบัน หัวหน้าหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิต (การศึกษาทางไกลทาง

อินเทอร์เน็ต) (๒๕๕๐ – ๒๕๕๑) รองคณบดีฝ่ายบริหาร (๒๕๕๓)

และอาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

เข้าศึกษา : มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๕๒

ที่อยู่ปัจจุบัน : บ้านเลขที่ ๑๑๖/๑ หมู่ ๑ ซอยพหลโยธิน ๕๔/๑ แยก ๖-๒-๔ (ซอยจำลอง)

ถนนพหลโยธิน แขวงคลองถนน เขตสายไหม กรุงเทพมหานคร

รหัสไปรษณีย์ ๑๐๒๒๐ โทรศัพท์ ๐๒-๕๗๔-๓๕๕๓